

O'ZBEK TILIDAGI MONO-VA POLISEMANTIK FE'LLAR

Bekmetova Munisa Karimbayevna
Qoraqalpoq Davlat Universiteti doktranti
bekmetovamunisa@gmail.com

Annotatsiya. Mono va polisemantik fe'llar tilda uning xilma-xilligi va ekspressivligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilida kontekstga qarab bir va bir nechta ma'nolarni aks ettiruvchi ko'plab fe'llar mavjud. Ushbu maqolada biz o'zbek tilidagi mono va polisemantik fe'llar o'rtasidagi farqlarni, ulardan foydalanishni va nutqda malakali foydalanish uchun ularning ma'nosini tushunishning ahamiyatini ko'rib chiqamiz. O'zbek tili dunyosiga kirib, biz uning madaniyati va milliy o'ziga xosligini yaxshiroq anglay olamiz.

Kalit so'zlar: Fe'l, mono-va polisemantik, o'zbek tili, to'g'ri foydalanish, muloqot, yozma nutq, og'zaki nutq, til ko'nikmalari, kontekst, grammatik to'g'rilik.

Аннотация. Моно- и полисемантические глаголы играют важную роль в языке, определяя его разнообразие и выразительность. В узбекском языке также существует множество глаголов, отображающих как одно, так и несколько значений в зависимости от контекста. В данной статье мы рассмотрим различия между моно- и полисемантическими глаголами в узбекском языке, их использование и важность понимания их значения для грамотного использования в речи. Погружаясь в мир узбекского языка, мы сможем лучше понять его культуру и национальное самосознание.

Ключевые слова: Глагол, моно- и полисемантический, узбекский язык, правильное использование, коммуникация, письменная речь, устная речь, языковые навыки, контекст, грамматическая правильность.

Abstract. Mono- and polysemantic verbs play an important role in language, defining its diversity and expressiveness. There are also many verbs in the Uzbek language that display both one and several meanings, depending on the context. In this article, we will look at the differences between mono- and polysemantic verbs in the Uzbek language, their use and the importance of understanding their meaning for proper use in speech. By immersing ourselves in the world of the Uzbek language, we will be able to better understand its culture and national identity.

Keywords: Verb, mono- and polysemantic, Uzbek language, correct use, communication, written speech, oral speech, language skills, context, grammatical correctness.

Monosemantik fe'llar faqat bitta asosiy ma'noga ega bo'lgan fe'llar bo'lib, ular turli kontekstlarda yoki vaziyatlarda o'zgarmaydi. Ushbu fe'llar aniq bir harakat yoki holatni ifodalaydi va qo'shimcha yoki ikkilamchi ma'noga ega emas. O'zbek tilida monosemantik fe'llar muloqot paytida fikr va g'oyalarni ifoda etishning ravshanligi va aniqligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

O'zbek tilidagi monosemantik fe'llarga misollar:

1. yo'q bo'lmoq - отсутствовать, не быть
2. bor bo'lmoq - быть, становиться
3. kelmoq - приходиться, приезжать

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

Ushbu fe'llar turli vaziyatlarda yoki kontekstlarda o'zgarib qolmaydigan aniq va yagona ma'noga ega [Nurmonov.,2008:3]. Ular jummalarni shakllantirish uchun asos bo'lib, fikrlarni o'zbek tilida ifoda etishda aniqlikni ta'minlaydi.

Monosemantik fe'llar o'zbek tilidagi kundalik nutqda muhim rol o'ynaydi, fikrlar va harakatlar ifodasining ravshanligi va aniqligini ta'minlaydi. Ulardan foydalanish ma'ruzachiga o'z bayonotlarida aniqroq va tushunarli bo'lishiga yordam beradi. Kundalik nutqda monosemantik fe'llar hayotimizda sodir bo'ladigan oddiy harakatlar va holatlarni tasvirlash uchun ishlatiladi. Masalan, "ichish" fe'li (ich) suyuqlikni iste'mol qilish jarayonini tavsiflash uchun, "kelish" fe'li (kel) esa ma'lum bir joyga kelish harakatini ifodalash uchun ishlatiladi. Monosemantik fe'llar ravshanligi va aniqligi tufayli muloqotni yaxshilashga yordam beradi va suhbatni tushunishni osonlashtiradi. Ulardan to'g'ri foydalanish o'zbek tilida yanada samarali muloqot qilish va nutq ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi.

Polisemantik fe'llar-bu foydalanish kontekstiga qarab bir nechta ma'no yoki talqinlarga ega bo'lgan fe'llar. Ushbu fe'llar jumlada va o'zaro bog'liq so'zlarda qanday ishlatilishiga qarab turli xil harakatlar, holatlar yoki tushunchalarni ifodalashi mumkin. O'zbek tilida polisemantik fe'llar fikr va g'oyalarni ifodalashda chuqurlik va xilma-xillikni qo'shishi mumkin.

O'zbek tilidagi polisemantik fe'llarga misollar:

1. o'qimoq - читать, учиться
2. ko'rmoq - смотреть, видеть, поглядывать, пугать, испугать

Ushbu fe'llar turli xil kontekstlarda va vaziyatlarda ishlatilishi mumkin bo'lgan bir nechta ma'nolarga ega. Ular fikrlarni ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirishga va o'zbek tilidagi nutqda chuqurroq va ko'p qirrali obrazlarni yaratishga imkon beradi [Xo'jiev.,2007:7].

Kontekst o'zbek tilida polisemantik fe'llarning ma'nosini aniqlash va ulardan foydalanishda asosiy rol o'ynaydi. Ushbu fe'llar bir nechta ma'noga ega bo'lganligi sababli, ularning talqini ular ishlatiladigan muayyan vaziyat yoki kontekstga qarab o'zgarishi mumkin. Kontekst jumladagi oldingi va keyingi so'zlar, ma'ruzachining ohangi va intonatsiyasi, aloqa sharoitlari va fe'lning ma'nosini tushunishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan boshqa elementlar kabi omillarni o'z ichiga oladi. Masalan, "Bermoq" fe'li turli kontekstlarda biror narsani boshqa shaxsga o'tkazish yoki boshqa shaxsdan biror narsani qabul qilishni ifodalash uchun ishlatilishi mumkin. Muayyan vaziyatda polisemantik fe'llarning to'g'ri ma'nosidan foydalanish kontekstni diqqat bilan tahlil qilishni va ularni berilgan kontekstga muvofiq talqin qilishni talab qiladi.

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

Kontekstning polisemantik fe'llarning ma'nosi va ishlatilishiga ta'sirini tushunish ma'ruzachiga o'zbek tilidagi nutqida aniqroq va aniqroq bo'lishga yordam beradi.

O'zbek tilidagi mono va polisemantik fe'llarni taqqoslash ularning ishlatilishi, ahamiyati va muloqotga ta'siridagi farqlarni ko'rish imkonini beradi.

1. Ta'rif:

- Monosemantik fe'llar bitta asosiy ma'noga ega va turli kontekstlarda talqinning xilma-xilligiga ta'sir qilmaydi.

- Polisemantik fe'llar bir necha xil ma'noga ega va ularning talqini foydalanish kontekstiga bog'liq.

2. Foydalanish:

- Monosemantik fe'llar fikrlar va g'oyalarni ifodalashda aniqlikni ta'minlaydi.

- Polisemantik fe'llar iboraga xilma-xillik va chuqurlik qo'shadi, ammo to'g'ri foydalanish uchun kontekstni diqqat bilan tushunishni talab qiladi.

3. Muloqotga ta'siri:

- Monosemantik fe'llar ma'ruzachilarga aniqroq va tushunarli bo'lishga yordam beradi.

- Polisemantik fe'llar noaniqlikni keltirib chiqarishi mumkin va fikrlarni aniq ifodalash uchun ehtiyotkorlik bilan ma'no tanlashni talab qiladi.

O'zbek tilidagi mono va polisemantik fe'llarni o'rganish va tushunish ma'ruzachilarga o'z nutqlarini boyitishga, ona tilida so'zlashuvchilar bilan muloqotda yanada ifodali va samarali bo'lishga imkon beradi.

Turli kontekstlarda fe'llarni to'g'ri tanlash va ulardan foydalanish uchun quyidagi tavsiyalarni hisobga olish kerak:

1. Ma'noni tushunish: ushbu kontekstda fe'lning ma'nosini tushunish muhimdir. Fe'llarning ma'nolarini turli kontekstlarda o'rganing va ularning nutqda qanday ishlatilishini o'rganish.

2. Kontekstni tahlil qilish: fe'ldan foydalanish kontekstini, shu jumladan jumladagi oldingi va keyingi so'zlarni, nutq ohangi va uslubini, aloqa sharoitlari va maqsadini diqqat bilan tahlil qilish.

3. Sinonimlar va antonimlar: harakat yoki hodisani tasvirlash uchun eng mos fe'lni tanlash uchun fe'llarning sinonimlari va antonimlarini o'rganish.

4. Konnotatsiyalar: turli kontekstlarda ma'lum bir fe'lga hamroh bo'lishi mumkin bo'lgan hissiy rang yoki ma'nolarga e'tibor berish.

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

5. Amaliyot: turli xil kontekstlarda fe'llardan foydalanishni qanchalik ko'p mashq qilsangiz, kerakli ma'noni etkazish uchun mos fe'lni tanlash [Сайфуллаева.,2007:119].

Ushbu tavsiyalarga rioya qilish turli kontekstlarda fe'llarni ishonchli va to'g'ri tanlash va ulardan foydalanishga yordam beradi, bu nutqni aniqroq va ifodali qiladi.

Mono va polisemantik fe'llarni tushunish va to'g'ri ishlatish o'zbek tilini bilish uchun juda muhimdir. Fe'llar o'zbek tilidagi jumalarda harakatlar, holatlar va munosabatlarni ifodalashda asosiy rol o'ynaydi. Mono va polisemantik fe'llarni tushunish nafaqat fikrlarni ifoda etishning aniqligi va ravshanligiga hissa qo'shadi, balki o'zbek tilida so'zlashuvchilar bilan yanada chuqurroq madaniy tushunish va o'zaro munosabatlarga eshik ochadi. Muayyan harakat yoki holatni ifodalash uchun fe'lni tanlaganimizda, uning ma'nosini ushbu kontekstda hisobga olish muhimdir. Masalan, "borish" fe'li foydalanish kontekstiga qarab bir nechta ma'noga ega bo'lishi mumkin: "do'konga borish" va "uyga borish" turli xil harakatlarni ifodalaydi, garchi ikkalasi ham bir xil fe'ldan foydalanadi. Mono va polisemantik fe'llarning ma'nosini tushunish va ulardan foydalanish ham o'zbek tilining madaniy xususiyatlari va nuanslarini chuqur tushunishga yordam beradi. Masalan, harakatni tasvirlash uchun to'g'ri fe'lni tanlash ma'lum bir soya yoki hissiyotni etkazishi mumkin, bu ona tilida so'zlashuvchilar bilan muloqot qilishda ayniqsa muhimdir. Ushbu mahorat o'zbek tilida so'zlashuvchilar bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish uchun ham muhimdir. Fe'llardan foydalanish qoidalarini bilish og'zaki va yozma ravishda yanada ifodali va grammatik jihatdan to'g'ri bayonotlarni yaratish orqali yanada ishonchli va samarali muloqot qilish imkonini beradi. Va nihoyat, mono va polisemantik fe'llarni tushunish o'zbek tilini o'rganishning ajralmas qismidir. Fe'llar va ularning ma'nolarini chuqur o'rganadigan talabalar va talabalar o'zbek tilini muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim jihati bo'lgan til ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Shunday qilib, mono va polisemantik fe'llardan to'g'ri foydalanish o'zbek tilida til bilimlarini, madaniy tushunishni va samarali muloqotni boyitishda muhim rol o'ynaydi. Turli kontekstlarda fe'llarni tanlash va ulardan foydalanish qobiliyati o'zbek tilini muvaffaqiyatli bilishning kalitidir va muloqot va o'rganish uchun yangi imkoniyatlar ochadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mono va polisemantik fe'llar o'zbek tilida uning xilma-xilligi va ekspressivligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Monosemantik fe'llar bitta asosiy ma'noga ega bo'lib, fikrlarni ifodalashda aniqlikni ta'minlaydi. Boshqa tomondan, polisemantik fe'llar bir nechta ma'noga ega va kontekstga qarab mos keladigan ma'noni tanlashda ehtiyotkorlik bilan yondashishni talab qiladi. Mono va

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

polisemantik fe'llarni tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati nafaqat nutqni boyitadi va uni yanada ifodali qiladi, balki o'zbek tilida yanada samarali muloqotga yordam beradi. Fe'llarning ma'nosini chuqur tushunish ma'ruzachiga nutqdagi tushunmovchiliklar va noaniqliklardan qochishga yordam beradi. Mono va polisemantik fe'llar o'rtasidagi farqlarni o'rganish orqali biz o'zbek tili va madaniyati haqidagi tushunchamizni chuqurlashtiramiz, bu ona tilida so'zlashuvchilar bilan yanada sifatli va malakali muloqot qilish yo'lidagi muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ҳоҗиев А. Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари // Ўзбек тили ва адабиёти.- 2007.-№ 1.- Б.7
2. Неъматов Ҳ., Расулов Р.Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. Т.: Ўқитувчи. 1995.- Б.112
3. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo`nalishlari.Т.:Та'lim.-2009.- В.3
4. Нурмонов А.,Искандарова Ш. Тилшунослик назарияси.- Т.: Фан, 2008.- Б.77-78
5. Менглиев Б., Баҳриддинова Б., Холиёров Ў., Зарипова М., Хушвақтов М. Ўзбек тилининг сўз ясалиши ўқув луғати. Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. 174 б.
6. Сайфуллаева Р., Менглиев Б.,Боқиева Г., Қурбонова М., Юнусова З., Абузалова М. Ҳозирги ўзбек тили.- Т., 2007.- Б.119